

Makale Bilgisi / Article Info

Geliş / Received: 05.02.2024

Kabul / Accepted: 07.06.2024

Araştırma Makalesi / Research Article

DOI: 10.55666/folklor.1432267

**GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE AYDIN VİLAYETİNDE
İPEKÇİLİK: SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRASIN
SÜRDÜRÜLMESİNDE KADININ ROLÜ***

Ashlı Zeynep UZUN**

Öz

İnsanlık tarih boyunca örtünme, sıcak ve soğuk gibi olumsuz hava şartlarından korunma, süslenme benzeri amaçlarla deri, pamuk gibi hammaddelerden çeşitli kıyafet ve aksesuarlar üretilip kullanılmıştır. Bu kıyafet ve aksesuar üretiminde kullanılan hammaddelerden biri de yüzyıllar boyunca ipek olmuştur. Bu doğrultuda ipek böcekleri önce yetiştirilmiş ardından böceğin ördüğü kozalardan ip çekilerek çeşitli ipekli ürünler dokunmuştur. İpeğin hammadde olarak elde edilmesi, kullanılır hâle getirilmesi ve sonrasında ipekli ürünlerin çeşitlenerek üretilmesi asırlar boyunca geliştirilen geleneksel bilgi ve tecrübelerin elde edilmesiyle gerçekleştirilmiş ve bunun sonucunda ipek böcekçiliği ve ipekli dokuma geleneği oluşmuştur. Osmanlı Devleti döneminde Bursa, Amasya, Tokat gibi şehirlerde ipek böcekçiliği yapılmış olup günümüzde ise Diyarbakır, Antalya, İzmir gibi illerde ipek böcekçiliği yapılmaktadır. İpek böcekçiliğini sürdüren şehirlerden biri de Aydın'dır. Osmanlı döneminde İzmir'in hinterlandı Aydın, ipek böcekçiliğini sürdürmüş olan illerden biridir. Tarih boyunca Aydın'da; ipek böceklerinin beslendiği dutların yetişmesi, ipek böceklerinin yetiştirilmesi için uygun iklim şartlarına sahip olması, ipek ticaretinin sağlanması için elverişli bir konumda bulunması gibi sebepleriyle ipek böcekçiliği ve ipekli dokuma geleneğinin devam etmesinde tarihî, coğrafi ve sosyal sebepler mevcuttur. Tarih boyunca ipeğin elde edilmesinden dokunmasına ve hatta kullanılmasına kadarki süreçte ağırlıklı olarak kadınların olduğu tespit edilmiştir. Günümüzde de ipek böcekçiliği ve ipekli dokuma geleneğinin sürdürülmesinde kadınlar aktif rol oynamaktadır. Bu makalede, Aydın şehri örneklem olarak seçilerek 2003 yılında ortaya konmuş olan ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin 2006 yılında taraf olduğu Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi (SOKÜM Sözleşmesi) kapsamında somut olmayan kültürel miras unsurlarından biri olan ipek böcekçiliği ve ipekli dokuma geleneğinin sürdürülmesinde kadınların rolü incelenmiştir. Aydın ilinde ipek böcekçiliği geleneğini sürdüren kadınlardan yola çıkılarak "Bu geleneği neden ağırlıklı olarak kadınlar sürdürmektedir?" ve "Geleneğin aktarımında kadınların rolü nedir?" soruları cevaplandırılmaya çalışılmıştır. Bu çalışma, Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) tarafından 222K087 numaralı proje ile desteklenmiştir. Projeye verdiği destekten ötürü TÜBİTAK'a teşekkürlerimizi sunarız. Ayrıca bu makale "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Yaşatılarak Korunmasında Kadınların Rolü: Ödemiş İpek Böcekçiliği ve İpekli Dokuma Geleneği Örneği" başlıklı projenin ve yine aynı adlı tez çalışmasının bir çıktısıdır.

Anahtar Kelimeler: İpek böcekçiliği ve ipekli dokuma geleneği, kadın, Aydın, Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi, ipek.

* Bu makale 222K087 numaralı TÜBİTAK 1002 Hızlı Destek Projesi'nden ve Prof. Dr. Pınar FEDAKAR danışmanlığında hazırlanan "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Yaşatılarak Korunmasında Kadınların Rolü: Ödemiş İpek Böcekçiliği ve İpekli Dokuma Geleneği Örneği" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı, İzmir/Türkiye, azeynep35@outlook.com, ORCID: 0009-0002-9680-7038

SILK PRODUCTION IN AYDIN PROVINCE FROM PAST TO PRESENT: THE ROLE OF WOMEN IN THE PRESERVATION OF INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE

Abstract

Throughout the history of mankind, various garments and accessories have been produced and used for purposes such as protection from adverse weather conditions like heat and cold, as well as for adornment, using materials such as leather, cotton, and notably, silk. Silk, derived from the cocoons spun by silkworms, has been utilized for centuries in the production of various silk products. The process of obtaining silk as a raw material, preparing it for use, and subsequently diversifying the production of silk products has been achieved through the accumulation of traditional knowledge and experiences over the centuries, giving rise to the tradition of sericulture and silk weaving. During the Ottoman Empire period, sericulture was practiced in cities like Bursa, Amasya, and Tokat, while in contemporary times, sericulture continues in cities such as Diyarbakır, Antalya, İzmir, and notably Aydın. Aydın, located in the hinterland of İzmir during the Ottoman period, was one of the provinces where sericulture was practiced. Historical, geographical, and social factors such as the availability of mulberry trees for silkworm feeding, suitable climatic conditions for sericulture, and a favorable location for silk trade have contributed to the continuity of sericulture and silk weaving tradition in Aydın. Throughout history, it has been observed that women have predominantly been involved in the process of silk farming and silk weaving, from the cultivation of silkworms to the production of silk products for clothing, protection, and decoration. Even today, women play an active role in sustaining the tradition of sericulture and silk weaving. In this article, focusing on the city of Aydın as a case study, the role of women in sustaining the tradition of sericulture and silk weaving, recognized as an intangible cultural heritage element under the 2006 Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage by the Republic of Turkey, is examined. By considering women engaged in sericulture in Aydın, attempts have been made to answer the questions of "Why do women predominantly continue this tradition?" and "What is the role of women in the transmission of this tradition?". This study has been supported by the Scientific and Technological Research Council of Turkey (TÜBİTAK) under Project No. 222K087. We would like to express our gratitude to TÜBİTAK for their support. Additionally, the data from the project titled "The Role of Women in Preserving and Sustaining Intangible Cultural Heritage: The Example of Ödemiş Silk Farming and Silk Weaving Tradition" and the thesis with the same title have been utilized.

Keywords: Sericulture and silk weaving tradition, women, Aydın, Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage, silk.

Giriş

İpek böcekçiliği ve ipekli dokuma geleneği, ipek böceğinin yetiştirilmesinden başlayarak dokuma ürünlerinin üretilmesi ve bu ürünlerin kullanılmasına veya satışının gerçekleştirilmesine kadar uzanan bir süreçtir. Yüzyıllardır çoğunlukla kadınlar tarafından süregelen bu geleneğe somut olmayan kültürel miras (SOKÜM) açısından bakmak mümkündür. İpek böcekçiliği ve ipekli dokuma geleneği somut olmayan kültürel mirasın belirlediği beş alandan ağırlıklı olarak iki alanda belirir. Bu alanlar “Doğa ve Evrenle İlgili Bilgi ve Uygulamalar” ile “El Sanatları Geleneği”dir. Bahsi geçen gelenek 2022 yılında UNESCO İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesi’ne “İpek Böcekçiliği ve Dokuma için İpeğin Geleneksel Üretimi” başlığıyla girmiştir (URL-1). Böylece ipek böcekçiliği ve ipekli dokuma geleneği daha görünür olmuştur ve bu görünür olma sürecinde geleneğin aktarıcısı olan kadının payı büyüktür. İpek böcekçiliği ve ipekli dokuma geleneğinin hemen hemen her aşamasında kadınların aktif olarak rol alması ve geleneğin kadınlar tarafından aktarılıyor oluşu, somut olmayan kültürel mirasın sürdürülmesinde kadınların rolünü ortaya koyması açısından önem arz etmektedir. Tüm bu bilgiden hareketle ipek böcekçiliğine SOKÜM bakışıyla yaklaşabilmek için örneklem olarak Aydın ilini belirledik. Makalemizin konusu ipek böcekçiliği ve ipekli dokuma geleneği, bu geleneğe yaklaşımımız ise SOKÜM bakış açısidir ve örneklemimiz Aydın vilayetidir. Bundan hareketle önce ipek böcekçiliği ve ipekli dokuma geleneği hakkında bilgi verilmiş ve somut olmayan kültürel miras açısından bu gelenek değerlendirilmiştir. Ardından bu makalenin örneklemini Aydın ilinin seçilmesinde etkin olan tarihî olarak Aydın vilayetindeki ipek böcekçiliği ve ipekli dokuma geleneği hakkında bilgi verilmiş ve geleneğin günümüzdeki durumu değerlendirilerek bölgede yapılan ipekli dokuma ürünleri incelenmiştir. Son olarak ipek böcekçiliği ve ipekli dokuma geleneğinin sürdürülüp aktarılmasında kadının rolü Aydın ili örneği üzerinden değerlendirilmiş ve gelenek aktarımında kadının önemi tartışılmıştır. Böylece somut olmayan kültürel miraslarımızdan biri olan ipek böcekçiliği ve ipekli dokuma geleneğine dikkat çekilmiş olup geleneğin aktarımının yalnızca belli başlı illerde olmadığı, Aydın gibi illerde de geçmişten bugüne devam ettiği vurgulanmıştır.

1. Somut Olmayan Kültürel Miras Açısından İpek Böcekçiliği ve İpekli Dokuma Geleneği

Makalemizin asıl amacı somut olmayan kültürel mirasın sürdürülmesi konusunda Aydın vilayetinde geçmişten bugüne devam eden ipek böcekçiliği ve ipekli dokuma geleneği örneği üzerinden kadının rolünü ele almaktır. Bu amaç doğrultusunda birinci bölümde önce ipek böcekçiliği ve ipekli dokuma geleneğinin ne olduğu hakkında bilgi verilmiştir.

İpek böcekçiliği, ipek böceklerinin yumurtadan çıkıp hemen hemen yirmi sekiz günde yetiştirilmesidir. Bu yirmi sekiz günlük süreçte ipek böcekleri toplamda dört defa uyku dönemine girerek deri değiştirir; beş yaş döneminden geçer ve özellikle son dönemlerde sabah-öğle-akşam olmak üzere sürekli dut yapraklarıyla beslenir. Böcek kozaya gittikten on gün sonra ördükleri kozalar toplanır, kurutularak içindeki canlı kelebek imha edilir ve koza ipleri çeşitli tekniklerle çekilir. İpekli dokuma ise çekilen iplerden ibrişim elde edilmesi ve çeşitli ipekli ürünlerin tezgâhlarda dokunmasıdır. İpek böceğinin yaklaşık bir ay yetiştirilip elde edilen ipten ipekli dokuma ürünlerinin meydana gelmesi ipek böcekçiliği ve ipekli dokuma geleneğini oluşturmuştur.

Genel kabul üzerine ipek, MÖ 2600 yıllarında Çin’de keşfedilmiştir ve MS 419 yıllarında dünyaya yayılmıştır (Başkaya, 2013: 260). İpek böcekçiliğinin Anadolu’ya girişi ise MS 552 yılında olmuştur (Şahan, 2011: 1). İpeğin dünyaya yayılmasında Türklerin etkisi vardır. Eski Türkler ipeğin önce ticaretini sonra üretimini yapmıştır. Orta Asya Türklerinin kurganlarında çeşitli ipek kumaşlar bulunmuştur (Bozkurt, 2000: 369). İpekçilik hakkında yapılan çalışmalara bakıldığında ipek böcekçiliği ve ipekli dokuma geleneğinin Türk kültüründe önemli bir yeri olduğu ve kültürel miras unsurlarından birini oluşturduğu anlaşılmaktadır. Geçmişten günümüze uzanan bu gelenek bugün şehirleşme, hazır giyime yönelme, ipek ürünlerin ithal edilmesi gibi sebeplerle unutulmaya yüz tutmuştur.

Metin Ekici “gelenek” kelimesini “*Eskiden beri devam edip gelen, gayriresmi yol ve yöntemlerle kazanılan ve kuşaktan kuşağa aktarılan ve zamanın ihtiyaçlarına göre her kuşakta belli ölçüde bireysel yaratıcılığa ve değişmeye ve de gelişmeye izin veren bilgi, hareket ve materyal*

ürünleri üretme ve kullanma tarzı” şeklinde tanımlamıştır (Ekici, 2019: 20). İpek böcekçiliği ve ipekli dokuma da eski dönemlerden beri usta-çırak geleneği içinde kuşaktan kuşağa gayriresmî şekilde bireysel yaratıcılığa açık olarak aktarılmıştır ve gelenek halini almıştır. Kadim bir gelenek olan ipek böcekçiliği ve ipekli dokuma geleneğinde ustalar, aktarıcılar yani geleneğin sürdürücüleri genellikle kadındır. Kadınlar, ev gibi kısıtlı bir yerde böceği yetiştirip ardından dokuma yapmıştır. Bu geleneğin “gelenek” olması ve yüzyıllar boyunca aktararak günümüze gelmesinde kadınların yadsınamayacak bir yeri vardır. Bu çalışmada da görüleceği üzere gelenek bugünlerde yavaş yavaş terkedilmiş olsa da bu geleneği gerekli noktalarda hatırlamış, canlandırmış ve tekrardan aktarmaya başlamış olanlar yine kadındır. Yani ipek böcekçiliği yukarıda verilen “gelenek” tanımı içinde değerlendirilmektedir ve gelenek aktarıcıları ise ağırlıklı olarak kadınlardır.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin 2006 yılında taraf olduğu (URL-2) Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi (SOKÜM Sözleşmesi) “*Somut olmayan kültürel miras’ toplulukların grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araç, gereçler ve kültürel mekanlar anlamına gelmektedir. Kuşaktan kuşağa aktarılan bu somut olmayan kültürel miras, toplulukların ve grupların çevreleriyle, doğayla ve tarihleriyle etkileşimine bağlı olarak, sürekli biçimde yeniden yaratılır ve bu onlara kimlik ve devamlılık duygusu verir; böylece kültürel çeşitliliğe ve insan yaratıcılığına duyulan saygıya katkıda bulunur. İşbu Sözleşme bağlamında, sadece, uluslararası insan hakları belgeleri esaslarına uyan ve toplulukların, grupların ve bireylerin karşılıklı saygı gereklerine ve sürdürülebilir kalkınma ilkelerine uygun olan somut olmayan kültürel miras göz önünde tutulacaktır*” (Oğuz, 2018: 202) şeklinde tanımlanmıştır ve somut olmayan kültürel miras “*Somut olmayan kültürel mirasın aktarılmasında taşıyıcı işlevi gören dille birlikte sözlü gelenek ve anlatımlar*”, “*Gösteri sanatları*”, “*Toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şölenler*”, “*Doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar*”, “*El sanatları geleneği*” olmak üzere beş alanda belirir (Oğuz, 2018: 203). İpek böcekçiliği ve ipekli dokuma geleneğinde geçmiş kuşakların doğa ve evrenle etkileşimine bağlı olarak ortaya koyduğu bilgi, beceri ve uygulamalar mevcuttur. Bu bilgi ve beceriler kuşaktan kuşağa aktarılır, aktarım sırasında yeniden yaratılır ve kültür aktarımının gerçekleştiği mekânda geleneği icra eden kişilere aidiyet duygusu kazandırır. Ayrıca ipek böcekçiliği ve ipekli dokuma geleneğinde böceklerin özellikle ilkbaharda mevsiminde yetiştirilip hasat edilmesi, halk takviminin esas alınıp hava şartlarına göre ısıtıcının kullanılması ve yağışa göre dut yapraklarının toplanması gibi bilgi ve uygulamalar “Doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar” alanına girerken elde edilen ipten ipekli dokuma ürünlerinin ortaya konması ise “El sanatları geleneği” alanına girmektedir.

Somut olmayan kültürel miras (SOKÜM) unsurlarından biri olan ipek böcekçiliği ve ipekli dokuma geleneği 2022 yılında gerçekleştirilen UNESCO Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Hükümetler Arası Komitesinin 17. Oturumu’nda Afganistan, Azerbaycan, İran, Türkiye, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan ortak dosya ile “İpek Böcekçiliği ve Dokuma için İpeğin Geleneksel Üretimi” UNESCO İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesi’ne kaydedilmiştir (URL-1). Böylece ipek böcekçiliği ve ipekli dokuma geleneği daha görünür kılınmıştır ve bu görünür kılınma sürecinde kadının rolü büyüktür. SOKÜM unsuru olan bu gelenek unutulmaya yüz tutmuş olsa da Türkiye’nin çeşitli şehirlerinde sürdürülmektedir. Geleneğin sürdürüldüğü şehirlerden biri de Aydın’dır.

2. Aydın Vilayetinde İpekçiliğin Dünü ve Bugünü

222K087 numaralı TÜBİTAK projesi ve “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Yaşatılarak Korunmasında Kadınların Rolü: Ödemiş İpek Böcekçiliği ve İpekli Dokuma Geleneği Örneği” başlıklı tez için yapılan alan araştırmalarında Ödemişli ipekçi kadınlarla gerçekleştirilen görüşmeler neticesinde Aydın’da da ipek böcekçiliği ve ipekli dokuma geleneğinin sürdürüldüğü öğrenilmiştir. Ödemiş’teki gibi Aydın’da da ipek böcekçiliği ve ipekli dokuma geleneğini sürekli biçimde yaratıp icra eden ve aktararak geleneğin sürdürülmesine destek olan yine kadındır. İpek böcekçiliği ve ipekli dokuma geleneğini geçmişte sürdürmüş ve bugün de geleneğin sürdürülmesi için çeşitli çabalar içinde olan böcek yetiştirici kadınların bir bölümünün yaşadığı Aydın şehrinin kuzeyinde İzmir ve Manisa, doğusunda Denizli ve güneyinde Muğla yer almaktadır (URL-3). Şehrin konumu ve yakın olduğu illerin bazılarında ipek böcekçiliği geleneğinin kadınlar tarafından sürdürülüyor olması

Aydın'da böcek yetiştiriciliğinin devamlılığı için önemlidir. İpek böcekleri yalnızca dut ağacının yaprağıyla beslenmektedir. İpek böceği kozasının kalitesi, yetiştirme sürecinde yapılan uygulamalara ve iklime göre değişmektedir; bu sebeple bölgeden bölgeye koza kalitesi de değişmektedir. Ayrıca ipek böcekleri nem, sıcaklık, temiz hava gibi unsurlara karşı çok hassastır. Bu sebeplerden dolayı ipek böceğinin dut ağacının olmadığı ve ilkbahar mevsiminin aşırı soğuk veya aşırı sıcak geçen yerlerde yetişmesi mümkün değildir. Aydın ili yazları sıcak ve kurak, kışları ise ılık ve yağışlı geçmesi özelliğiyle (URL-4) ipek böceği yetiştirmek için uygun iklim özelliğine sahip bir ildir. Yapılan görüşmelerde Aydın'ın Sultanhisar ve Demirhan Köylerinde yoğun bir şekilde ipek böcekçiliği yapıldığı öğrenilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin ilk zamanlarında Aydın, Tokat, Amasya gibi merkez şehirlerde ipekçilik yapıldığına dair bilgiler mevcuttur (İnalçık, 2020: 362). 1864 Vilayet Nizamnamesi ile Osmanlı toprakları "vilayet" denilen idari bölümlere ayrılmıştır (Kartal, 2014: 287). Aydın vilayeti; İzmir, Saruhan, Aydın, Denizli ve Menteşe sancaklarından yani bugünkü İzmir, Manisa, Aydın, Denizli ve Muğla illerinden teşekkül etmiştir (Adıttar, 2022: 2-3). Bunun sonucu olarak "Aydın vilayeti" denildiğinde 19. yüzyıl ve sonrasında Osmanlı Devleti'ndeki İzmir, Saruhan, Aydın, Denizli ve Menteşe sancakları ifade edilmektedir. Fakat bu makalede "Aydın vilayeti" ile günümüz Aydın ili ifade edilmiştir.

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde 19. yüzyılda Aydın, Bayındır, Ödemiş, Birgi, Alaşehir ipekli dokumalarının diğer yerlere göre daha kaliteli olduğu bilgisine ulaşılmaktadır (Pullukçuoğlu Yapucu, 2011: 122). Başta Bursa ve çevresi olmak üzere, Aydın, Selanik, Edirne, İzmir, Antakya, gibi bölgelerde ipek imalatı 19. yüzyıl boyunca artmış ve bu bölgelerin hepsi önemli üretim merkezleriyken bazıları aynı zamanda önemli ticaret merkezleri olmayı başarmıştır (Aras, 2021: 4). Aydın'da ticari gelişmelerin yaşanması ve üretilen malların ihracatının gerçekleşmesi açısından Aydın'ın İzmir Limanı'na yakın olması önemli bir detaydır. 1838-1856 yıllarında İzmir ve Aydın'da ipekçilik hızla gelişmişken salgın hastalıklar sebebiyle gerilemiştir (Özgün, 2008: 17). Cihan Özgün "19. Yüzyılın İkinci Yarısında İzmir'in Aydın Sancağı İle Ticari İlişkileri" başlıklı makalesinde Aydın'daki ipekçilik hakkında 1307 Salnamesi'ni şöyle aktarmıştır; "Nefs-i Aydın kazasında âdi ve **ipekli** olarak rengarenk gâyet zarif peştamallar yapılmakta ve Nazilli'nin mütenevvi' havlu, peştamal, harir ve **ipeklik** gömleklik beziyle astarlık bezleri şâyân-ı tezkâr bir nefâsetde görülmekte ve Akhisar'da da kilim ve halı nesciyâtına başlanmış olduğundan orada dahi bu işlerin terakkisi ümit edilmekteydi" (Özgün, 2008: 17). Olcay Pullukçuoğlu Yapucu "Aydın Sancağı 1845-1914 (Sosyal, Ekonomik, İdari, Kültürel Durum)" başlıklı doktora tezinde ise "Ticari üretimin dış taleplerle şekillenmesine bir başka örnek de Aydın ve çevresindeki **ipek** üretimidir. Dış talep almadığı için yok olan **ipekçilik** ve bunun yanında dokumacılığın bazı diğer yerel ürünleri, üretimin kapitalist sermayenin istekleri doğrultusunda şekillenmediği dönemlerde bölge ekonomisinde yeri olan, hatta çarşıların genel görünümüne hâkim iş kollarıydı." (Pullukçuoğlu Yapucu, 2006: 243) ifadesinde bulunmuştur. Buradan anlaşılacağı üzere ipekçilik Aydın'ın geçmişinde hep vardı ve ticareti yapılmaktaydı fakat zaman ilerledikçe talep olmadığı için unutulmanın eşiğine geldi. Bununla birlikte Aydın vilayetinde ipekçiliği olumsuz etkileyen tek sebep talebin olmaması değildir. Bunun dışında savaşların vuku bulması, ekonomik kriz çıkması, ipeğin ithal edilmesi, hazır giyime ilginin artması, köyden kente göç edilmesi, dokumacılığın artık fabrikalarda yapılması gibi sebepler ipek böcekçiliği geleneğinin sürdürülmesine ket vurmuştur. Özellikle 1980'li yıllarda hammadde fiyatlarının artması ve gibi sebeplerle artık ipek üretmek yerine ithal ipeğe rağbet gösterilmeye başlanmıştır (İmer, 2004: 88). Tüm bu durumlar özelde Aydın vilayetini genelde ise ipek böcekçiliği ve ipekli dokuma geleneğinin sürdürüldüğü diğer vilayetleri etkilemiştir. Asırlarca sürmüş olan bu gelenek sosyoekonomik durumlar sebebiyle terk edilmiştir. Böylece ipek böceği yetiştirilmez ve el tezgâhlarında ipekli dokuma ürünleri üretilmez olmuştur. Geline noktada ithal edilen ipeklerden, el emeğinin yok sayıldığı fabrikalarda ipekli ürünler ortaya konmaya başlanmıştır. İpekli ürünlerin üretimi devam etmiştir ama ipek böcekçiliği geleneği unutulmanın eşiğine gelmiştir.

TÜİK'in 2023 yılında yayınladığı veriler doğrultusunda 2022 yılında Türkiye genelinde ipek böcekçiliği yapılan köy sayısı 559; ipek böcekçiliği yapan hane sayısı ise 1761'dir (URL-5) ve bu veriler 2021 verileriyle kıyaslandığında bir düşüş görülmektedir. Bu sayının artması, geleneğin korunması ve sürdürülmesi için çeşitli çalışmalar ile ipek böcekçiliği yetiştiriciliği desteklenmelidir.

Aydın ili ipek böcekçiliği ve dokuma için ipeğin geleneksel üretimine bakıldığında Sultanhisar ve Demirhan ilçelerinde düzenli olarak böcek yetiştiriciliği yapılmaktadır. Bu ilçeler dışında Buharkent, Koçarlı, Yenipazar, Bozdoğan ilçelerinde de düzenli olmasa da ipek böcekçiliği yapılmaktadır.

3. İpek Böcekçiliği ve İpekli Dokuma Geleneğinde Kadın

İpek böcekçiliği ve ipekli dokuma geleneği, SOKÜM bakışıyla değerlendirilerek gelenek koruyucusu ve aktarıcı olan kadınların, geleneğin korunup aktarılmasındaki işlevi ve önemi bu başlık altında incelenmiştir.

Henüz çeşitli sebeplerle ipekçilik bırakılmadan ve ithal ipeğe rağbet gösterilmeden evvel ipek böcekçiliği geleneğini tarih sahnesinde ağırlıklı olarak kadınların sürdürdüğü bir gerçektir. Ev içinde yetiştirilen ipek böcekleri özellikle ev kadınlarının rahatlıkla yapabildiği bir iş koludur. Böcek yetiştirmek ev kadınlarının ailelerine sağladıkları bir tür “ek gelir” olarak görülmüştür (Pullukçuoğlu Yapucu, 2011: 118). İpek böceğini yetiştirmek ve ipekli dokuma yapmak yüksek dikkat isteyen bir süreçtir; sabır, hassasiyet ve ince işçilik göstermek gerekmektedir. Bunun yanı sıra tarih boyunca zamanının çoğundan fazlasını evde geçiren kadın için bu geleneğin ev içi üretime uygun olması gelenek taşıyıcılarının kadın olmasında etkili olmuştur. Pek çok kültürde geleneksel olarak ev işleriyle uğraşan kadınlar ipek böcekçiliği gibi evde yapılabilen işlerde aktif rol almaktadırlar. Koza üretimi zaman içinde belli bölgelerde geçim kaynağı olmuş ve sonrasında endüstriye dönüşmüş olsa da kadim geleneğe ev kadınlarının emeği olduğu çok açıktır (Pullukçuoğlu Yapucu, 2011: 119). 2020’de yayınlanan Ümran Şahan ve Şule Turhan’ın “Türkiye İpekböcekçiliğinde Kadının Rolü ve Önemi” makalesinde ipek böcekçiliğinde kadın iş gücü oranının %66,7 olduğu ve erkek iş gücünün önüne geçtiği görülmektedir (Ümran ve Turhan, 2020: 330). Ev içinde yetiştirilen ipek böcekleri özellikle ev kadınlarının rahatlıkla yapabildiği ve aile ekonomisine katkıda bulunabildiği bir iş koludur. Dünyada bir ticaret yoluna isim verecek kadar kıymetli olan ipeğin üreticilerinin ağırlıklı olarak kadın olması ve bu işten, geleneğten sağlanan kazancın “ek gelir” olarak değerlendirilmesi dikkat çekici bir durumdur.

İpek böcekçiliği geleneği iki koldan ilerlemektedir:

- 1.İpek böceğini yetiştirmek
- 2.İpekli dokuma yapmak

Bu iki kol da çeşitli deneyim, araç-gereç, uzun uğraş istemektedir ve genellikle kadınların bu geleneği devam ettirdiğini görmekteyiz. Koza üretimi zaman içinde belli bölgelerde geçim kaynağı olmuş ve sonrasında endüstriye dönüşmüş olsa da kadim geleneğe ev kadınlarının emeği olduğu çok açıktır (Pullukçuoğlu Yapucu, 2011: 119). İpek böceği yumurtadan çıktıktan sonra dut toplama, yemleme, alt değiştirme, kireçleme, askı koyma, koza hasadı, kozadan ip çekme, çekilen ipin dokunması aşamalarında ağırlıklı olarak kadın aktiftir. Aydın ili özelinde bugün el dokumacılığı yerini fabrikaya bırakmış (Önlü, 2010: 135) olmasına karşın Aydın İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü resmî sitesine bakıldığında çeyizlik için ipek saten yorgan, iğne oyası, nakış gibi ürünlerin geleneksel şekilde elde edildiği görülmektedir (URL-6). Kadın %90 oranında üretimin tüm aşamalarında aktif rol almaktadır ve hem kırsal kalkınmaya hem de ülke ekonomisine katkı sağlamaktadır (Ümran ve Turhan, 2020: 332).

Geleneğin sürdürülmesinde, ipek böceğinin yetişmesinin tüm aşamalarında kadın aktif olarak karşımıza çıkmaktadır. Konu ipek böcekçiliği olduğunda sadece geleneksel boyutta değil fabrikalaşma sonrasında da fabrikada çalışan kişiler de ağırlıklı olarak kadındır. Erken Cumhuriyet Dönemi’nde Bursa’da kurulan sekiz ipek fabrikasında çalışan 3.170 kişiden 2.592’sinin kadın olduğu kaydedilmiştir (Polatoğlu ve Eyyüpoğlu, 2020: 354). Aydın ilinde de ipek böcekçiliği ve ipekli dokuma geleneğinde çalışan kadınların sayısı tıpkı geçmişte Bursa ipek fabrikasında çalışan kadınların sayısı gibi fazladır. Burada vurgulanmak istenen geçmişten bugüne bakıldığında bahsi geçen geleneğin yaşatılmasında, aktarılmasında ve korunmasında her zaman kadınlar ön plana çıkmaktadır.

İpek böcekçiliği titiz çalışma, özen, sabır ve duyarlılık isteyen ziraî bir alandır. Kadınların özenli ve titiz çalışması, çok sabırlı ve duyarlı olmaları sebebiyle kadınlar ipek böcekçiliği geleneğinin her aşamasında var olmuştur ve ekonomik özgürlüklerini bu sayede kazanmıştır. Kadınlar gelir elde etme

amacıyla çıktıkları bu yolda sırtını geleneğe dayamışlardır. İpek böcekçiliği geçmişten günümüze kuşaktan kuşağa usta-çırak ilişkisi içinde aktararak gelmiş ve her defasında zamanın ihtiyaçlarına göre değişiklikler geçirmiştir. Kadınlar ninelerinden, annelerinden böcekçiliği görmüş, öğrenmiş, yapmış ve çocuklarına da aktarmıştır; bu bir süreçtir ve kültürel mirastır.

Aydınlı kadınların geleneksel olarak ipek böcekçiliği yapıyor olmaları ve geleneği ayakta tutma çabaları basının da ilgisini çekmiştir. İnternet sitelerinde yer alan “Aydın Kadın Üretici Örnek Oldu, Koçarlı’da İpek Böcekçiliğine İlgi Arttı” (URL-7), başlıklı haberde Aydın’ın Koçarlı ilçesinde yaşayan Türkan Demir’in başlattığı ve “çocukluk merakı” dediği ipek böcekçiliğinden kazanç sağladığı görülmektedir. Türkan Demir’in merak sonucu kazanç elde ettiği, bu geleneği sürdürdüğü ve hatta başkalarının da ilgisini çekerek bölgedeki ipek böceği üreticisi sayısında da artış yaşandığı; Türkan Demir’in kadınlara örnek olduğu ifade edilmiştir. “Evde İpek Böceği Yetiştiriyor” (URL-8) başlıklı haberde ise Türkan Demir’in yaşadığı ilçede ipek böcekçiliğini yaygınlaştırdığı ifade edilmiş ve kadın üreticilerin yoluna ışık tutan Demir, ev hanımları için aile bütçesine katkıda bulunmak için ipek böcekçiliğini rahatlıkla yapılabileceklerini ifade etmiştir. “İpek Böceği ile Aile Bütçesine Katkı” (URL-9), başlıklı haberde Türkan Demir ipek böcekçiliği geleneğini ilçede yaygınlaştırmış olduğu belirtilmiş ve Demir hayalini gerçekleştirmiş olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca civarda ipek böcekçiliği hakkında başarılı bir girişimde bulunduğu için Koçarlı Ziraat Odası tarafından da desteklendiği haber içeriğinde görülmektedir. “Aydınlı Kadınlara ‘İpek’ten Gelir” (URL-10) başlıklı haberde ise Türkan Demir’in başka kadın üreticilere öncülük ettiği vurgulanmıştır. Demir, ipek böcekçiliği geleneğini tekrar canlandırma kararı aldığı ilk zamanlar yargılandığını fakat sonrasında diğer kadınların da ipek böceği yetiştirmeye başladığını belirtmiştir. İnternet haberlerinde görüldüğü üzere kadının ipek üretim geleneği üzerinde söz sahibi olduğu açıktır. Haberlerde yer alan ipek böceği yetiştiricisi Türkan Demir, on beş kadının da ipek böceği yetiştiriciliği yapmasına öncülük ettiğini belirtmektedir. Ayrıca ipek böceği yetiştiriciliğine “aile bütçesine ek katkı” olarak bakıldığı da görülmektedir. Aydın’da Türkan Demir’in yaydığı ipek böcekçiliği ve ipekli dokuma geleneğini sürdürme ateşi dalga dalga yayılarak diğer kadınları da etkilemektedir. Bu noktada kadınların geleneği yalnızca genç kuşaklara değil eş zamanlı olarak yaşlılarına da aktardığı izlenebilmektedir. Aydın’da ipekçilik örneğine bakıldığında kadının bu gelenek içinde yadsınamaz bir rolü olduğu açıktır.

Gökçe Şimşek, yazmış olduğu “Somut Olmayan Kültürel Mirası (SOKÜM) ve Kadın” makalesinde kadınların somut olmayan kültürel mirasla ilgili rollerini şöyle özetlemiştir:

“a. Kadın, yemek, müzik, halk hekimliği ve maddi kültürün üretilmesi gibi alanlarda uzmanlık bilgisine (know-how) sahiptir ve bu özellikleriyle SOKÜM’ün koruyucusudur. Bahsedilen uzmanlık bilgisi (know-how), el sanatları, halı dokumacılığı, tekstil, yaşam alanı oluşturulması ya da alet yapımı ile, bahçecilik, tarım ve balıkçılık gibi çok çeşitli geçimlik alanlarını kapsamaktadır. Bu bilginin sahibi ve kullanıcıları olarak kadın, kültürün yeniden üretilmesinde çok etkilidir ve somut olmayan kültürel miras ifadesinin yaşatılmasında ve devamlılığının sağlanmasında kadının yaratıcılığı temeldir;

b. Kadının, somut olmayan kültürel mirası kullanmadaki becerileri dolayısıyla, ekonomik refahın sağlanmasında rolü olduğu vurgulanır;

c. Kadınların geleneksel dini bilgileri ve uygulamaları ahlaki değerlerle, davranış biçimleriyle, kadınlara ilişkili simgelerle ve yaşam evreleriyle bütünleşmiştir. Dolayısıyla topluluklarda bireyler arası etkileşimi, ilişkileri belirleyen bu alanlarda aktif olan kadınlar somut olmayan kültürel mirası paylaşır ve aktarır.” (Şimşek, 2013: 227).

Şimşek’in özetine bakıldığında kadın çoğu somut olmayan kültürel miras unsurunun koruyucusudur. Yukarıda da vurgulandığı üzere kadının ekonomik özgürlüğünü elde etme yolunda SOKÜM unsurlarına başvurması önemli ve kıymetlidir. Bireyler arası etkileşimi canlı tutup SOKÜM’ün paylaşılıp aktarılmasında önemli rolü olan kadınlar tam da bu noktada UNESCO Sürdürülebilir Kalkınma 2030 Hedefleri’nden “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği” ve “Eşitsizliklerin Azaltılması” maddelerine destek vermektedir (URL-11). SOKÜM taşıyıcısı ve aktarıcısı olan kadın ipek böcekçiliği ve ipekli dokuma geleneğini sürdürürken geleneğin her aşamasında üç ana role sahip olmuştur. İpek böcekçiliği ve ipekli dokuma geleneğine dair sahip oldukları bilgi ve uygulamaları kullanarak ipek böceğinin yetiştirilmesi sürecinde geleneğin devamlılığını sağlamak sebebiyle “ipek

böceği yetiştiricisi rolü”ne sahiptirler. Dokuma ürünlerinin ortaya konması için yetiştirdikleri ipek böceğinin kozasından ip çekme yani ürünü elde etme bilgisi ile “iplik üreticisi rolü”ne sahiptirler. Elde edilen ipten çeşitli dokuma ürünleri üretiliyor olmaları sonucunda “dokuma ve el sanatları üreticisi rolü”ne sahiptirler. Kadınların sahip olduğu bu üç ana rol SOKÜM’ün aktarılmasındaki işlevlerine işaret etmektedir. Kadınların sahip olduğu geleneksel bilginin aktarılması işleviyle ancak geleneğin aktarılması mümkündür. Ekonomik katkı işlevi ile kadınlar ipek böcekçiliği ve ipekli dokuma geleneği sonucu ürettikleri ürünleri satıp aile bütçesine katkıda bulunmaktadır. Eğitim ve bilinçlendirme işlevi ile kadınlar geleneksel bilgiyi sonraki kuşaklara öğretirken aktarır ve bir sonraki kuşağın gelenek hakkında bilinçlenmesine katkıda bulunur. Topluluk liderliği işlevi ile geleneği icra etmeyen başka kimselerin de ilgisini çekip onların da gelenek koruyucusu ve aktarıcısı olabileceğini göstermektedirler. Buna örnek olarak yukarıda bahsedilen üretici Aydınlı Türkan Demir’in on beş kadın üreticiye ilham olması verilebilir. Kültürün aktarıldığı mekânı yaratma ve paylaşma işlevi ile geleneğin icra edildiği yerlerde gelenek aktarılır ve paylaşılır; geleneğin sürdürüldüğü yerlerde kültürün aktarıldığı mekân olarak görülmektedir ve bu mekânlar kültürel aidiyete katkıda bulunur.

Kadınlar genellikle ipek böcekçiliği ve ipekli dokuma geleneğini kuşaktan kuşağa aktarmışlardır. Aileden anne, büyükanne, teyze, hala gibi akrabalar genç kızlara ipek böcekçiliği becerilerini öğretmişler ve onlara deneyimlerini aktarmışlardır. Kadınlar bu yolu izleyerek geleneği kuşaktan kuşağa aktarmışlardır. Bu durum, ipek böcekçiliği geleneğinin sadece bir iş değil aynı zamanda kadınlar aracılığıyla kültürel bir miras olarak da yaşatılarak korunmasını sağlamıştır. Kadınların geleneği sürdürürken sahip olduğu roller ve işlevlerle gelenek üzerinden gelir elde ediyor olmaları toplumsal cinsiyet eşitliği ve eşitsizliklerin azalması açısından önemlidir.

İpek böcekçiliği ve ipekli dokuma geleneğinde üretici, taşıyıcı ve aktarıcı rolü hep kadının olmuştur. Özellikle ipek böceklerinin ev içinde yetiştirilmesine, ipeğin evde dokunmasına dayanan bir üretim süreci olduğu ve bu sürecin kadının ev içi konumuyla uyumlu olması sebebiyle belki de yüzyıllardır ipek böceği yetiştirme ve ipekli dokuma yapmada kadın söz sahibi olmuştur. Bu makalenin ikinci bölümünün son paragrafında vurgulandığı üzere kadınlar birbirine öncülük etmektedirler. Ekonomik özgürlük ve kadının kendi parasını kimseye muhtaç olmadan kazanabilmesi hele ki bu amaçlar doğrultusunda bir geleneği canlandırması ve sürdürmesi yaşayan miras için önemlidir.

Sonuç

İpek böceklerinin yetiştirilip ardından kozalardan ip çekilerek ipekli dokuma ürünlerinin meydana getirilmesi ve bu bilgi ve becerilerin kuşaktan kuşağa aktarılması ipek böcekçiliği ve ipekli dokuma geleneğini oluşturmuştur. Söz konusu olan bu gelenek somut olmayan kültürel mirasın belirttiği “Doğa ve Evrenle İlgili Bilgi ve Uygulamalar” ile “El Sanatları Geleneği” alanlarında ağırlıklı olarak belirmektedir. Böylece ipek böcekçiliği ve ipekli dokuma geleneği somut olmayan kültürel miras unsurlarından biridir. SOKÜM Sözleşmesi’nde SOKÜM unsurlarının yaşatılıp aktarılmasında topluluk, grup veya bireylere rol düştüğü; gelenek aktarıcılığının topluluk, grup veya bireyler tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır. İpek böcekçiliği ve ipekli dokuma geleneğinin yaşatılıp aktarılmasında ise geleneği ağırlıklı olarak icra eden kadınlara rol düşmektedir. Bu kadınlar gelenek aktarımında İzmir ipekçi kadınlar örneğindeki gibi grup halinde olabilir veya Aydın Türkan Demir örneğindeki gibi bireysel de olabilir. Gelenek aktarımı usta-çırak ilişkisi üzerinden gerçekleşmektedir. Çalışmamız doğrultusunda ipek böcekçiliği ve ipekli dokuma geleneği aktarıcılarının üç ana role sahip olduğu tespit edilmiştir ve bu roller şunlardır:

1. İpek böceği yetiştiricisi rolü,
2. İplik üreticisi rolü,
3. Dokuma ve el sanatları üreticisi rolü.

Tespit edilen ve kadınların sahip olduğu bu üç ana rol, SOKÜM’ün aktarılmasındaki işlevlerini işaret etmektedir. Bu işlevler ise şunlardır:

1. Geleneksel bilginin aktarılması işlevi,

2. Ekonomik katkı işlevi,
3. Eğitim ve bilinçlendirme işlevi,
4. Topluluk liderliği işlevi,
5. Kültürün aktarıldığı mekânı yaratma ve paylaşma işlevi.

2022 yılında “İpek Böcekçiliği ve Dokuma için İpeğin Geleneksel Üretimi” başlığı ile UNESCO İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesi’ne Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin de yer aldığı ülkeler arası ortak dosya sunulmuş ve kaydedilmiştir. Bu unsurun temsilî listeye girmiş olması bahsi geçen gelenek üzerinden taşıyıcı, uygulayıcı ve aktarıcı olan kadının görünürlüğünün artmasında önemli bir gelişmedir.

Aydın’da geçmişten bugüne süregelen bir ipek böcekçiliği ve ipekli dokuma geleneğinin var olduğu açıktır. Fakat bu geleneğin Aydın vilayetindeki gidişatı şöyle olmuştur: İpek böcekçiliği Osmanlı Devleti’nin ilk dönemlerinden itibaren vardı fakat 19. yüzyıl ve sonrasında çeşitli sebeplerle geleneğin aktarılması, icra edilmesi azalarak bitme noktasına gelmiştir. Bugünse geleneği canlandıran, aktaran, geleneğin devamlılığı için birbirine destek olan kadındır. Ortada unutulmaya yakinken tekrardan hatırlanan, ayağa kaldırılan ve sürdürülmesi için mücadele verilen bir gelenek söz konusudur. İpek böcekçiliği ve ipekli dokuma geleneğinin hatırlanıp sürdürülmesinde kadınların yadsınamayacak çeşitli rolleri vardır. İzmir’de Ödemişli ipekçi kadınlardan başlayarak Aydın’da Türkan Demir’in ipek böcekçiliği ve ipekli dokuma geleneğine dair girişimleri diğer kadınlara rol model olmuştur. Böylece geleneğin aktarımında kadının kıymeti ve rolü daha da görünür olarak karşımıza çıkmaktadır.

Geleneğin devamlılığının sağlanması, kadınların ekonomik refaha kavuşması, SOKÜM’ün yaşatılmasında kadınların katkısı ve görünürlüğünün artması için geleneğin icrası sırasında gerekli destekler verilmelidir. Örneğin gelenek aktarıcılarının böcek yetiştirme esnasında ihtiyaç duyduğu araç-gereçlere kolaylıkla ulaşabilmesi veya gelenek hakkında farkındalık oluşturulması için çalışmalar yapılmalıdır. Çeşitli kurum ve kuruluşlar tarafından ipek böcekçiliği ve ipekli dokuma geleneğini sürdüren kadınlarla görüşülüp geleneğin devamlılığı adına yöresel, bölgesel ve ulusal olarak çeşitli çalışmalar, projeler ve destekler yapılmalıdır. Böylece kadınların aktif olduğu geleneğin aktarımı durmadan devam edecek, kültür aktarımını ve kadının ipekçilik alanındaki etkisinin artmasına katkı sağlayacak ve hem kadın istihdamına hem kültürümüze hem de Türkiye’nin kalkınmasına katkısı olacaktır.

Kaynaklar

- ADITATAR, F. (2022). “On Dokuzuncu Yüzyılda Aydın Vilayetinin Mülki Teşkilatı ve Nüfusu”. *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 51, 1-47.
- ARAS, O. (2021). *19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nda İpekçilik: İmalat, Ticaret ve Vergilendirme*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- BAŞKAYA, Z. (2013). “Gelişimi ve Dağılışı Bakımından Türkiye İpekböcekçiliğinde Bilecik İlinin Yeri, Sorunları ve Çözüm Önerileri”. *Doğu Coğrafya Dergisi*, C. 18 S. 30, 257-286.
- BOZKURT, N. (2000). “İpek Yolu”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 22, 369-373.
- EKİCİ, M. (2019). *Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri*. Ankara: Geleneksel Yayınları.
- İMER, Z. (2004). “Günümüz Ödemiş Dokumaları”. *Milli Folklor Dergisi*, C.8 S. 64, 84-93.
- İNALCIK, H. (2020). “İpek”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 22, 362-365.
- KARTAL, N. (2014). “İl Sistemine Geçiş Sorunsalı: Türkiye’de 1864 Vilayet Nizamnamesi İle İl Sistemine Geçilmiş Midir?”. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, C. 10 S. 23, 279-294.
- OĞUZ, M. Ö. (2018). *Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir?*. Ankara: Geleneksel Yayınları.

- ÖNLÜ, N. (2010). “Ege Bölgesinde Kaybolmaya Yüz Tutmuş El Dokumaları ve Değişim Süreci”. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, C.3 S.5, 133-149.
- ÖZGÜN, C. (2008). “19. Yüzyılın İkinci Yarısında İzmir’in Aydın Sancağı İle Ticari İlişkileri”. 2. *Ulusak İktisat Kongresi*, 20-22 Şubat 2008, 1-20.
- POLATOĞLU, M., G. ve EYYÜPOĞLU, İ. (2020). “Erken Cumhuriyet Dönemi’nde İpekli Dokuma Sanayi ve Gelişimi (1923-1938)”. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 24 S. Özel Sayı, 351-369.
- PULLUKÇUOĞLU YAPUCU, O. (2006). *Aydın Sancağı 1845-1914 (Sosyal, Ekonomik, İdari, Kültürel Durum)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- PULLUKÇUOĞLU YAPUCU, O. (2011). “XIX. Yüzyılda Batı Anadolu İpekçiliği”. *Halil İnalçık Armağanı-II Tarih Araştırmaları*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- ŞAHAN, Ü. (2011). *İpekböcekçiliği İpekböceği Yetiştirme ve Islahı, Koza Üretimi, Ham İpek, Yumurta Üretimi, Hastalıklar ve Dut Yetiştirme*. Bursa: Dora Yayınları.
- ŞAHAN, Ü. ve TURHAN, Ş. (2020). “Türkiye İpekböcekçiliğinde Kadının Rolü ve Önemi”. *Bursa Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, C. 34 S. 2, 325-335.
- ŞİMŞEK, G. (2013). “Somut Olmayan Kültürel Mirası (SOKÜM) ve Kadın”. *Mediterranean Journal of Humanities*, C. 3 S.1, 225-236.

İnternet Kaynakları

- URL-1: “İpek Böcekçiliği ve Dokuma için İpeğin Geleneksel Üretimi”, “Nasreddin Hoca Fıkra Anlatma Geleneği” ve “Çay Kültürü” UNESCO İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesine Kaydedildi” <https://www.unesco.org.tr/Home/AnnouncementDetail/6053> (Erişim: 10.03.2024).
- URL-2: “Somut Olmayan Kültürel Miras Listelerinde Türkiye” <https://www.unesco.org.tr/Pages/126/123/UNESCO-Somut-Olmayan-K%C3%BCI%C3%BCrel-Miras-Listeleri> (Erişim: 10.03.2024).
- URL-3: “Aydın’ın Coğrafi Konumu” <https://aydin.csb.gov.tr/cografi-konumu-i-1111> (Erişim: 10.03.2024).
- URL-4: “Aydın İlinin İklim Durumu” https://izmir.mgm.gov.tr/FILES/iklim/aydin_iklim.pdf (Erişim: 10.03.2024).
- URL-5: “Türkiye İstatistik Kurumu” <https://data.tuik.gov.tr/Search/Search?text=ipek&dil=1> (Erişim: 29.12.2023).
- URL-6: “Aydın İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü El Sanatları” <https://aydin.ktb.gov.tr/TR-64477/el-sanatlari.html> (Erişim: 17.03.2024).
- URL-7: “Aydın Kadın Üretici Örnek Oldu, Koçarlı’da İpek Böceğine İlgi Arttı” <https://www.haberler.com/guncel/aydin-kadin-uretici-ornek-oldu-kocarli-da-ipek-7428328-haberi/> (Erişim: 29.12.2023).
- URL-8: “Evde İpek Böceği Yetiştiriyor” <https://www.tarimtv.gov.tr/tr/video-detay/evde-ipek-bocegi-yetistiriyor-6610> (Erişim: 29.12.2023).
- URL-9: “İpek Böceği İle Aile Bütçesine Katkı” <https://www.trthaber.com/haber/yasam/ipek-bocegi-ile-aile-butcesine-katki-190719.html> (Erişim: 29.12.2023).
- URL-10: “Aydın’lı Kadınlara ‘İpek’ten Gelir” <https://www.yeniasir.com.tr/ekonomi/2015/07/21/aydinli-kadinlara-ipekten-gelir> (Erişim: 29.12.2023).
- URL-11: “Sürdürülebilir Kalkınma 2030 Hedefleri İhtisas Komitesi” <https://www.unesco.org.tr/Pages/108/219/S%C3%BCrd%C3%BCr%C3%BClebilir-Kalk%C4%B1nma-2030-Hedefleri-%C4%B0htisas-Komitesi> (Erişim: 10.03.2024).